

A TELEPÍTÉS KÉRDÉSÉHEZ

MÉG alig csendesedtek el a földbirtokreform által felkavart érdekharcok hullámai, még tulajdonképpen csak a parcellázás mechanikai művelete fejeződött be, de a pénzügyi megoldás lehetőségétől még mindig távol vagyunk, még közel félmillió újonnan teremtett kis egzisztencia sorsa függ a bizonytalanságban a pénzügyi, termelési, értékesítési kérdések teljes rendezetlensége miatt és máris új földbirtokrendezésről hallunk. 1920 előtt földreformnak hívták ezt a jelszót és mindenki, akinek politikai ambíciói voltak, igyekezett lelkes földreformer lenni; ha ebben a földreformban kevesebb lett volna ez a politikuslelkésedés és több a szakszerűség, a földbirtok- és népessémgegoszlás alaposabb ismerete, akkor változatlan pénzügyi viszonyok között is sokkal tökéletesebb munkát lehetett volna végezni.

Ma viszont mind több szó esik a telepítésről; társadalmi egyesületek, politikai pártok, a jobb- és baloldali sajtó egyaránt telepítést követelnek. Jellemző, hogy ezideig alapos és szakszerű megvilágításban sem a napi-, sem a szaksajtóban nem láttuk ezt a kérdést, amelynek lényege és jelentősége felől a társadalom nagy része teljesen tájékozatlan. A telepítés követelése helyes és indokolt, de vele kapcsolatban olyan óriási társadalmi, népesedési, birtokmegoszlási, szociális és — talán legelőre kellett volna tenni — nemzeti problémák rendezéséről van szó, amelyekhez avatatlan kézzel vagy tollal nyúlni bűn és felelőtlenség. Társadalmi és gazdasági életünk mai vívódásában talán a legutolsó alkalom, amikor a sok évtizedes, sőt évszázados fejlődés egymásra halmozott hibáit és mulasztásait nagyobb megrázkódtatások elkerülésével kell — és reméljük lehet — helyrehozni.

Mielőtt a telepítés ügyének rövid tárgyalására rátérnénk, talán leghelyesebb, ha bemutatunk két kísérletet, amely 1920 után történt és alkalmas arra, hogy a kérdés lényegét, fontosságát és az elkövetett hibákat is gyakorlati eredmények nyomán észlelhessük.

Az egyik telepítés Békés megyében történt Szarvas közelében. Békésszentandrás határa azelőtt két egymással össze nem függő darabból állt, ezek között terült el Szarvas község hatalmas határával együtt. Azon határrészt, amely az anyaközségtől mintegy 25 km-re esett, közigazgatni csak nagyon tökéletlenül lehetett s az ott élő lakosság minden szükségletét a közbeneső s tőle 9 km-re fekvő Szarvason elégítette ki, jóllehet közigazgatásilag Békésszentandráshoz tartozott. Ez a határrész, névszerint Csabacsüd, valamikor a török előtti időkben virágzó község volt, mely azonban a véres hadjáratok alatt nyomta-

lanul eltűnt a földszínéről s helyét csak a puszta neve őrizte meg. A fentvázolt, területileg és közigazgatásilag egyaránt káros helyzet nagyszerű lehetőséget nyújtott önálló település számára, annál is inkább, mert Békésszentandrason a mezei proletariátus nagy száma népesedésiig is indokolta a kitelepítést erre a messzefekvő határ-részre, ahol a földreform során kiosztott földek használata a nagy távolság miatt másként, mint tényleges áttelepedéssel nem lett volna megvalósítható. Demcsák János főjegyző kezdeményezésére a politikai község Csabacsüd név alatt meg is alakult 1926-ban, még mielőtt a községi település megindult volna. Eredeti terv szerint Csabacsüd mintaközségnek indult, amelyben minden ház külön népies építészeti stílust képviselt volna és a székely portától kezdve a palóc házak építési módjáig Magyarország minden jellegzetesebb parasztháztípusa megtalálható lett volna. Ezt az elgondolást a Faluszövetség is magáévá tette és annak megvalósítását támogatta. A kivitelhez szükséges Összeg a Falusi Kislakásépítő Szövetkezetnél (Faksz) rendelkezésre is állt, az érdekelt lakosság körében fellépett bizalmatlanság és húzódozás azonban ennek a szép tervnek a megvalósítását lehetetlenné tette. Ehelyett a Faluszövetség mérnöke, László József az Embervédelmi Kiállításon is feltűnést keltett mintafalu terve alapján egytípusú házakból építendő község tervezetét dolgozta ki, amelyet a képviselőtestület el is fogadott. Az építkezés túlnyomóig a Faksz-kölcsonökből meg is indult és máig 130 családi ház épült fel a vasútvonal mentén fekvő község belterületén, 38-án pedig a határban saját földreformos földjeiken építettek tanyát. A községben nemrég fejeződött be a pompás új községháza, iskola és jegyzői lak építése, a falu közepén bővízü artézi kút látja el a lakosság ivóvízszükségletét, keskeny betonjárda is készült az egész falun keresztül, a főtér, utak, utcák facsemetékkal vannak beültetve és pezsgő élet látható a nemrégben alakult s ma még inkább csak szórakozásra szolgáló Polgári körben. A község határa 12.167 kát. hold, lélekszáma 1800, részben Békésszentandrásról ide költözött mezőgazdasági munkás emberekből, részben Szarvason lakó régi birtokosokból áll, akiknek csak egy kisebb része épített a csabacsüdi határban tanyát. Ezenkívül még egy nagybirtok is van a határban 2500 kát. hold terjedelemben, mely földbirtokpolitikai célokra már leadott kb. ugyanilyen nagyságú területet. A község kiváló minőségű földjénél, lakóinak igénytelenségénél és szorgalmánál fogva a fejlődés legfontosabb feltételeivel rendelkezik, mégis további előrehaladása egyelőre megakadt és a kijelölt házhelyek beépítése is szünetel, mert azok a nehézségek, amelyek a régi meggyökeresedett gazdák boldogulását is akadályozzák, ezeknél a kis, újdonsült parcellatulajdonosoknál még fokozottabban jelentkeznek, aminek egyik bizonyítéka, hogy a Faksz-kölcsonöket, valamint a juttatott földek törlesztését, illetve újabban haszonbérét senki se fizeti. Kétségtelenül ezen a téren olyan mélyreható kormányzati intézkedésekre van szükség, melyek a juttatottak viszonyát és fizetési kötelezettségeit teljesen új alapokra helyezik.

A másik telep a Dunántúl a tolnamegyei Felsőíreg mellett lévő Muth-pusztának jászárokszállási telepessel történt megszállásával

létesült. A Jászságban a népesedési és földbirtokviszonyok egyenlőtlen fejlődése következtében hasonló jelenségek észlelhetők, mint Békés megyében vagy az Alföld legtöbb részén: a relatív túlnépesedés hatalmasan megduzzasztotta a birtoktalan földművelő proletariátust, amelynek földre éhes tömegei a rendelkezésre álló föld elégtelensége miatt nem tudnak levezetődni. A jászárokszállási redemptus ősök ivadéakai szilárdan tartják kezükben a földet, amely ilyenformán alig fluktuál s amit a bevándoroltak mégis megszereztek, az már annyira elaprózódott, hogy nem elegendő egy család eltartására. A jászárokszállásiak híresek voltak arról, hogy időnként rajokat bocsátottak ki magukból, új területeket szereztek, azokon új községeket létesítettek, amint ez Szentandrás és Kerekegyháza esetében is történt. Ezáltal az áttelepedéssel járó fokozott nehézségek és az új telepek létesítésének előmozdítására alkalmas kedvezmények hiánya ellenére is akadtak vállalkozó szellemű emberek, akik hajlandóknak mutatkoztak az Alföldtől merőben különböző természeti, népességi és gazdasági adottságok között új otthonot alapítani maguknak. A fentemlített Muth-pusztá azelőtt gróf Zichy Rafael-féle birtok volt, amely vagyonszállás fejében az állam kezére került. Az uradalmi épületeket az állam igen magas áron, 200.000 P-ért váltotta meg a gróftól és ezen múlt, hogy a Szent Benedek-rend ezt a neki cserébe felkínált birtokot nem volt hajlandó átvenni. Így merült fel az a terv, hogy az Alföldről kell telepéseket hozni Muth-pusztára és kísérletet tenni a telepítéssel, amelyet a földreformtörvény egyébként teljesen figyelmen kívül hagyott. Czettler Jenő és Aczél József esperes-plébános kezdeményezése és buzgólkodása folytán a jászárokszállásiak kapták meg a birtokot és So család 1930 őszen és a következő év tavaszán át is költözött Muth-pusztára. Küzdelmes élet várt itt ezekre a derék magyarokra. A majorépületekben mindnyájan nem voltak elhelyezhetők és ha történetesen az ottani birtokos, br. Kornfeld Móric fel nem karolja ügyüket, már az első évben kudarccal végződik az egész település. A báró hozatta be őket saját igaerejével a 13 km-re fekvő vasútállomástól, 25 családot a báróné helyezett el szomszédos hékuti gyermeknyaralató telepén és tartott el hat hónapon keresztül. A többiek is számtalan tanujelét élvezték e meleg emberbaráti gondoskodásnak és az uradalmi tisztikar önzetlen támogatásának. Ismételtén kaptak kölcsön-, illetve segély-gabonát, a gyermekek téli meleg ruhát, és akik rászorultak, az uradalomban szokásos bérért dolgozhattak. Az első év túlnyomólag a berendezkedéssel telt el. Többen az otthoni szokásnak megfelelően mindjárt kiköltöztek a nekik kiosztott tagra és ott ideiglenesen földkunyhóban húzták meg magukat. Amint kitavaszkodott, részben a szétbontott majorépületekből, részben Faksz-kölcsonból kezdték felépíteni házaikat, még pedig 25-en a leendő község belterületén, a többiek pedig a határban tanyarendszer szerint. Ma már csak ketten vannak, akik az építkezéssel még nem készültek el. Az első év termése — túlnyomólag a korábbi bérlő hanyagságából, — rosszul ütött ki, a baromfivész elpusztította az egész baromfiállományt, a második évben pedig a rozsdakár tette tönkre a búzatermést. Ilyen körülmények között természetesen jelentékeny

fizetési kötelezettségüknek eleget tenni nem tudnak. Az 1100 holdas — túlnyomórészt 8—10 kát. holdas darabokra osztott — birtok ugyanis igen magas áron, 1080 P-ért holdanként jutott a telepesek kezére s még a kezdet kezdetén 30%-os ármérséklés tárgyában beadott kérelmük máig sem nyert elintézését. A majorépületek anyagértéke legfeljebb 40—50 ezer pengőt ért, amelyért 30 hold majorterülettel együtt nekik 200.000 pengőt kell fizetni, ilyenformán a telepes föld minden holdját 150 pengő többlet terheli. A Földbirtokrendező Alapból az átköltözködésre folyósított 3000 pengő előleg is már esedékessé vált, végrehajtás terhe mellett. A holdanként 10 pengőt kitevő adó, a Faksz-kölcsonök évi kb. no pengős törlesztése, az egyelőre 24 pengős haszonbér együttvéve olyan terhet jelentenek, amely elbirhatatlan és a telepeseket aggodalommal tölti el jövőjük iránt. Itt is — talán méginkább, mint Csabacsüdön — a telepítési kérdés generális rendezésétől lehet csak végleges eredményt várni.

Ez a két példa rávilágít azokra a szempontokra, amelyek Magyarországon a telepítés szükségességét indokolják, de egyszersmind megmutatják az elkövethető hibákat is. Ennek a kérdésnek törvényhozási rendezetlensége miatt ma telepíteni vagy telepesnek menni nagyon kockázatos és bizonytalan dolog. Annyi veszéllyel és nehézséggel járó művellet, hogy a legvállalkozóbb szellemű emberek merészségét is próbára teszi. Ügy a csabacsüdi, mint a Felsőreg-Muth-pusztai telepítés esetében olyan erős elhatározású és önzetlen gondolkodású kezdeményezők akadtak, akik nem rettentek vissza az akadályok előtt és ma is lankadatlan lelkesedéssel igyekeznek a csüggedőkbe lelket önteni és a még mindig tomyosuló nehézségekkel megbirkózni. Ilyen körülmények között azonban alig lehet várni, hogy a telepítés nálunk nagyobb lendületet vegyen, sőt elriasztja azokat a keveseket is, akik itt-ott meg akarnának vele próbálkozni.

De a fenti két telepítés rámutat azokra a mélyreható elváltozásokra is, amelyek az Alföld népesedési és birtokmegosztási struktúrájában a hosszú évtizedek folyamán magárahagyott fejlődés alatt bekövetkeztek. Nyilvánvaló, hogy itt nem csupán birtokmegosztási kérdéssel állunk szemben, amelyet egyszerű mechanikai úton rendezni lehet. Amint látni fogjuk, a földreformtörvény is abban tévedett a legnagyobbat, amikor Magyarországon csak a földbirtok helyesebb megosztásának szabályozására helyezett súlyt, amit különben egyáltalában nem ért el és teljesen figyelmen kívül hagyta, sőt — hogy úgy mondjuk — még fokozta azokat a kóros jelenségeket, amelyeket ma közös gyűjtőnévvel alföldi problémának szoktak nevezni.

Mindenekelőtt szólnunk kell a fent is többször említett túlnépesedéstől. Az alföldi városok és községek eltartási kapacitása az adott földbirtokviszonyok között már a múltban is elégtelen volt s ma természetesen még inkább az. Az alföldi vármegyék népességének a növekedése azelőtt is mindig meghaladta az országos átlagot és az ottéló nép röghöz való ragaszkodása miatt a kivándorlás is sokkal jelentéktelenebb volt, mint az ország többi részén, bár a földbirtokmegosztási viszonyok a nagy átlagot tekintve, nem a legrosszabbak voltak. A bajok legsúlyosabb oka az Alföld települési rendszerében

rejlük, melynek kialakulása a török hódoltság idejére nyúlik vissza. Az 50—150 ezer holdas nagy alföldi közösségek ezeknek a szomorú-
emlékű időknek produktumai, amelyek a latifundiális rendszerrel
együttesen, évszázadok során öncélú fejlődésen mentek keresztül és
az állam meg sem kísérelte útját állni azoknak a káros fejleményeknek,
amelyek ezen evolúció során bekövetkeztek.

Egy pillantás Magyarország politikai térképére meggyőző az
alföldi települési rendszer sajátosságairól. Feltűnő mindenekelőtt a
községek csekély száma. Az Alföld 10 vármegyében összesen 734
község foglal helyet, míg a területileg jóval kisebb 10 dunántúli vár-
megye 2002 községet számlál. Egyedül Vas vármegye nagyobb község-
számmal rendelkezik mint Bácsbodrog, Csongrád, Jász-Nagy-Kun-
Szolnok, Békés, Bihar, Hajdú és Csanád vármegyék együttvéve, jól-
lehet ezek területe hétszer nagyobb, mint Vas vármegyéé. Ilyen körülmények között természetesen egy-egy községre eső lélekszám is óriási
különbséget mutat a két országrész között annál is inkább, mert az
alföldi megyék nagyobb népsűrűséggel rendelkeznek. Amíg Felső-
Dunántúl népsűrűsége négyzetkilométerenként az 1930-as nép-
számlálás alkalmával 76.5 lélek volt, az Alsó-Dunántúl pedig 69,5,
addig a Duna—Tisza-köze—Budapest és környéke kivételével — 81,2,
az Alsó-Tiszántúl 875, a Felső-Tiszántúl 787 főt számlált. Az Al-
földet a nagyhatárú, ritkán fekvő, magas lélekszámú községek jellem-
zik. A 10.000 főt meghaladó községek az összes alföldi közösségek
14 3%-át teszik ki, míg ugyanez a Dunántúl mindössze 22%-ra
rúg. Egy-egy alföldi község átlagos lélekszáma 6.627, a Dunán-
túlra ennek alig egyötöde — 1.341 fő — esik. A legfeltűnőbb Békés
vármegye példája, ahol a községek átlagos lélekszáma a 10.000-et is
meghaladja. A másik véglet a Dunántúl található, ahol Baranyában
140, Somogybán 52, Vas megyében 117 és Zalában 168 azoknak a
községeknek a száma, amelyek lakossága az 500 főt sem haladja meg.
A községek területi nagyságára nézve pedig legjellemzőbbként a három
tipikus alföldi vármegyét: Csongrád, Békés és Hajdú vármegyét
emeljük ki, amelyek mindegyikében egy község átlagos területe felette
van a 100 négyszögkilométernek, ezzel szemben Baranyában 12.46,
Tolnában 28.96, Vasban 11.77, Zalában 12.45 km² területet foglal
el átlagosan egy község.

A gyakran félvármegyényi területekre terjedő nagy alföldi kom-
munitásokban kikristályosodott települési rendszer népességi, gazda-
sági és szociális szempontból egyaránt nagy hátrányokat és vesze-
delmeket rejt magában. Köztudomású, hogy ezekben halmozódott fel
évtizedek során az a vagyontalan föld-, illetőleg mezőgazdasági mun-
kástömeg, amely annyiszor magáravonta már a hatóságok és a köz-
vélemény figyelmét. Ezekben a helységekből a rendelkezésre álló
munkaalkalom távolról sem elegendő a munkáskínálat kielégítésére s
a föld túlnyomólag kiscgazdák és néha a község birtokában is, szűzár-
dezekben van, részben már annyira elaprózódott, hogy tulajdonosai
maguk is proletársorba süllyedtek. A legjelentékenyebb alföldi váro-
sokban az őstermelő lakosság 30—40%-a teljesen földnélküli elem
volt az 1920-as népszámlálás alkalmával. A földreform ezek egy részét

2—3 holdas parcellához és esetleg családi házhoz juttatta ugyan, ez a tény azonban ezen városok szociális strukturáját nem tette kedvezőbbé, mert sem a birtokmegosztási viszonyokon nem változtatott számottevően, sem ezen községeket nem szabadította meg felesleges agrárnépességüktől. A földreform ahelyett, hogy elősegítette volna azt a folyamatot, amely a múltban is néha, sajnos, tervszerű irányítás nélkül ment végbe azáltal, hogy miként Jászárokszállás esetében is láttuk, a népfélesleg alkalmas területen új otthont alapított magának, a földreform valósággal odarögzítette egy-egy családi házzal a kirajzani kész gyökértelen elemeket anyaközségük testéhez és ezzel lehetlenné tette, de mindenesetre nagyon megnehezítette a kitelepítéssel kapcsolatos depopuládó lehetőségét. A juttatott parcellák pedig gyakorlatilag mitsém jelentenek az alföldi kisemberek számára, mert többnyire irtóztos távolságra fekszenek a család lakóhelyétől s azokon a föld csekély és a család megélhetésére elégtelen terjedelme miatt tanyát építeni nem érdemes, házikézelésük ilyenformán lehetetlen s a sorsuk többnyire az, hogy a közeli kisgazdáknak adatnak bérbé. A földreformtörvény megalkotói előtt úgy látszik, csak a Dunántúl képe lebegett, amikor egyszerű parcellázással elintézhetőnek vélték a földbirtok helyesebb megosztásának ügyét. Márpedig tudott dolog, hogy a tanyarendszer a különleges alföldi települési viszonyok kényszerű közvetkezménye, amely azért alakult ki mai formájában, mert máskép a község belterületétől többórányi, gyakran fél napi járásra fekvő földeket megművelni nem lehetett volna.

Itt kell megemlíteni a községi birtokok kérdését is. Ismeretes, hogy a nagy alföldi városok egynémelyike, mint Szeged, Debrecen, Kecskemét, Nagykőrös, hatalmas földtulajdonnal rendelkeznek, amelyeket kisbérletek (Szeged, Kecskemét, Nagykőrös) vagy középberletek (Debrecen) alkjában hasznosítanak. Az utóbbi időben sok szó esett ezekről a városi bérletekről. Nemcsak az derült ki, hogy ezek a bérletek nagyon bizonytalan jövedelmet jelentenek a földbirtokos községeknek, hanem az is bebizonyosodott, hogy nem mindig szolgálják a szociális földbirtokpolitika célját sem és gyakran a kisemberek kizsákmányolására vezetnek. Szegeden található a legjellegzetesebb alakja ennek a bérleti rendszernek. A város 64.000 kát. hold földjéből 48.000 hold tízholdas parcellákban van túlnyomólag földnélküli kisembereknek 25 esztendőre bérbé adva. A bérbeadás árverésen történik a legtöbbet ígérőnek, rendszerint válogatás és a bérbevevő személyi és anyagi viszonyainak mérlegelése nélkül. Mivel a parcellák bérbeadása nemcsak Szegeden, de a környező községekben is kihirdetetik, a nép tömegével tódul földet „kifogni“ és valóságos közelharcot vívott különösen a közelmúlt konjunktúra boldogemlékű éveiben egy-egy parcella bérletéért, irreálisan magasra verve fel a haszonbéréket. A háború után felparcellázott puszták ilyen körülmények között elviselhetetlen fizetési feltételekkel terheltén jutottak a kisemberek birtokába s olyan földekért, amelyek jobb éveken is legfeljebb 5—6 q rozsot teremtek, 30—50 pengő készpénzhaszonbért fizettek, ezenkívül a földek adóját. Később a terményárak esése és az értékesítés nehézségei következtében fizetési nehézségekbe jutott és a

legmélyebb emberi életszínvonalon tengődő kisbérlok egyrészének a város engedélyezett ugyan inkább külsőleges bérmérséklést, a folyton romló helyzet azonban mindjobban kimélyítette a kisbérlok válságát. A város általában elég merev álláspontra helyezkedett a bérlok jogos kívánságaival szemben és körülbástyázva magát egészen egyoldalú, antiszociális, sőt jogilag is sérelmes szerződési biztosítékokkal, ragaszkodott az árverési bérek fizetéséhez. Kétségtelenül a város bizonyos mértékig kényszerhelyzetben volt, mert a haszonbérek jelentékeny részét lekötötte a különböző városi beruházásokkal kapcsolatos adósságainak törlesztésére, mely beruházásokból azonban a tanyai lakosságnak az óriási szegedi határ egy részét átszelő gazdasági vasúton kívül semmi haszna nem volt. A kisbérlok tömegével kapták az ügyészi felszólító leveleket és pereket, amelyek óriási perköltséggel terhelték meg a magas haszonbérektől már lélekzeni is alig tudó bérloket. A bérfizetésnek sajátos rendszere kristályosodott ki, amely abban áll, hogy a kisbérlo bármennyit fizet, soha sem tudja meg, mennyi a hátraléka és ha érdeklődik, azzal elégitik ki, hogy a befizetések nagyrésze különféle költségekre számoltatik el, viszont a hátralék alig csökken. Ezekkel a visszasságokkal a Faluszövetség is sokat foglalkozott és a fenti tényeket hivatalosan is megállapította, de a helyzet orvoslására némi, nagyon csekély bérredukción kívül komoly lépés nem történt. Ez a rendszer önmagában elhibázott és a szociális szempontokat gyakran szem elől tévesztő városi politika kénye-kedvének szolgáltatja ki a kisemberek ezreit.

A jövő magyar telepítés politikájának tehát ezeket a kérdéseket is rendezni kell. Az Alföld harmonikus fejlődése és a ma fennálló aránytalanságok kiküszöbölése érdekében tehermentesíteni kell ezeket a községeket attól a ballaszttól, amelyet számukra az óriási határaikban kialakult tanyarendszer jelent, amelyet sem kulturális, sem közigazgatási, sem gazdasági tekintetben kellően adminisztrálni nem tudnak. Meg kell indítani bizonyos területekre mért tanyaközpontok szervezésével az önálló községgé alakulás folyamatát, mint ahogy erre több helyen már biztató kezdetet láthatunk. Az alföldi városok más szerepre vannak hivatva, semhogy az idők végtelenjéig agrárjellegű közsületek maradjanak, örökké küzködve a mai viszonyok között megoldhatatlannak tetsző népesedési és szociális problémáikkal. Ha végig nézünk az alföldi városok során, mindenütt az agrár népesség túlnyomósága ötlük szemünkbe. Hajdúböszörmény lakosságának 75%-a, Hajdúnánás 70%-a, Cegléd 50%-a, Kiskúnfélegyháza 65%-a, Kiskunhalas 70%-a, Karcag 67%-a, Mezőtúr 62%-a, Szentes 56%-a a földművelő lakossághoz tartozott 1920-ban. Még a törvényhatósági városok közül is Hódmezővásárhely 63%-a, Kecskemét 59%-a foglalkozott östermeléssel; a kivétel csupán Debrecen, ahol a lakosságnak csak egynegyed része és Szeged, ahol 36%-a agrárfoglalkozású. Ez a két alföldi törvényhatósági város az egyedüli, amely az agrár jellegű helységek között számottevő fejlődésen ment keresztül és a természetes szaporodáson felül bevándorlás útján is nyert népességben, különösen Debrecen, ahol a bevándoroltak száma elérte az elmúlt tíz év előtti természetes szaporodás mértékét. Ez a körülmény kétségtelenül

azokkal a nagyszabású beruházásokkal van összefüggésben, amelyekben a kultuskormány részesítette ezt a két egyetemi várost, amelyek ilyenformán kétségtelen vonzóerőt gyakoroltak a környék lakosságára. Ezzel szemben az Alföld két másik városi törvényhatósága, Kecskemét és Hódmezővásárhely tényleges szaporodása mélyen alatta van a természetes úton elért szaporodásnak, amely az elvándorlás szomorú jelenségére utal. Hasonlóképpen a többi alföldi város lakossága is fogyott egy-kettő kivételével a természetes szaporodáshoz képest, ami szomorú bizonyossága annak, hogy ezek a városok elérték agrártelítettségük legmagasabb fokát és nemcsak, hogy vonzóerőt nem képesek gyakorolni környékükre, de még a hanyatló természetes szaporodással elért népességi többletet sem képesek megtartani. Nyilvánvaló, hogy ezek a közösségek csak közigazgatásilag városok, belső társadalmi és gazdasági struktúrájukban azonban erősen nélkülözik a városi jelleget.

A közelmúltban kísérlet történt az Alföldön újabb gócpontok megteremtésére a főváros kulturális és gazdasági decentralizációját elősegítendő. Ezzel a tervvel kapcsolatban felmerült Nagy-Szeged és Nagy-Debrecen problémája, amely lényegesen azt jelentené, hogy ezekhez az amúgy is félme gyényi határral rendelkező városokhoz újabb területek csatoltatnak és ezzel olyan gazdasági erőre és olyan hatalmas népességre tennének szert, amely alkalmas volna a főváros kulturális és gazdasági túlsúlyának csökkentésére. Az elgondolás célja feltétlenül helyes és indokolt, a kivitel módja ellenben merőből elhibázott. Ezeket a városokat területileg nem növelni, hanem leépíten kell, mert a mai helyzet tarthatatlan az ott élő népesség, de a köz szempontjából is. A fentiek után felesleges bizonyítani, hogy ezek a városok, amelyek óriási határaikat a legszükségesebb kultúrintézményekkel sem tudják ellátni, az egészségtelen koncentrációnak prototípusai és újabb agrárterületek közigazgatási hozzácsatolása csak még jobban fokozná a ma fennálló visszaállapotot. Kultúrintézmények létesítése egymagában még nem teremti meg a városi jelleget. Ha ezeknek az intézményeknek nincsen meg a háttérje a népesség arányos rétegződésében, gazdasági erejében, akkor ezek a városok nem tölthetik be hivatásukat, mint ahogy az Alföldön nem is töltötték be. Kimutatható, hogy az Alföldön és a Dunántúl is azok a városok értek el számottevő fejlődést, amelyek aránylag csekély határral és kevés agrárlakossággal rendelkeznek. Szolnok lakossága az elmúlt tíz év alatt 19,1%-kal növekedett, holott a természetes szaporodás 9,2%-ot tett ki. Nyíregyháza lakossága 183%-kal nőtt meg 10,7% természetes szaporodás mellett. A Dunántúl Kaposvár tényleges szaporodása 10,6%-kal haladta meg a természetes szaporodást. Még szembe-tűnőbb a fejlődés a korábban is iparosjellegű városoknál, mint Pécs, Miskolc stb. Az Alföld egészséges irányú fejlődése csak úgy képzelhető el, ha a ma túlnyomókéig agrárjellegű közösségek, megszabadulva óriási határaik ballasztos terhétől, életerős községi alakulások előtt nyitnak teret, amelyek a városok körül elhelyezkedve, sokkal hatalmasabb termelő- és fogyasztóerőt fognak jelenteni és ezzel közvetve sokkal inkább elősegíthetik a városok fejlődését, mint mai elhanyagoltságukban. Az alföldi közigazgatási rendszer boldogulásának az

a legnagyobb akadálya, hogy terményei számára a fővároson kívül más belföldi piac nem áll rendelkezésre. Az alföldi városoknak arra kell berendezkedni, hogy a környék agrártermelésének fogyasztócentrumai legyenek, mert a kisbirtok további szaporítása esetén ennek erre fokozottan lesz szüksége. A város az ipari, kereskedelmi és szellemi foglalkozású lakosság területe, amelyben a mezőgazdasági népesség csak akadályozza az urbanizálódás folyamatát. „A mezőgazdasági lakosság közigazgatási életformája a kis- és nagyközség“, tehát ehhez kell a tanya-rendszert és még inkább az itt-ott sűrűsödő tanyacsoportokat hozzásegíteni.

Az alföldi városok területi nagyságára nézve álljanak az alábbi adatok: Szeged területe 132.775 kát. hold, Hódmezővásárhely területe 132.258 kát. hold, Debrecen területe 168.932 kát. hold, Kecskemét területe 149.014 kát. hold, Hajdúböszörmény területe 56.777 kát. hold, Mezőtúr területe 71.280 kát. hold, Karcagé 67.004 kát. hold, Nagykőrösé 63.393 kát. hold, Kiskúnhalasé 112.090 kát. hold. A többi nagy alföldi város határa is megközelíti, sőt több esetben meghaladja az

50.000 kát. holdat. Ezek az óriási területek gyakran olyan szabálytalan alakúak, hogy végső pontjuk néha 40—50 km. távolságra fekszik a város belterületétől (Szeged, Hódmezővásárhely, Kecskemét), sőt akárhányszor összefüggő területet sem alkotnak, hanem több darabban, más városok vagy községek határa által elválasztva helyezkednek el. Elképzelhető, hogy a tanyai lakosság közszükségletei ilyen formán műyen ellátásban részesülnek.¹ Ezeket a visszasságokat másként, mint új községi alakulások előmozdításával, illetőleg telepítéssel orvosolni nem lehet. Erre különösen alkalmasak ezeknek a nagy alföldi városoknak fentemlített ingatlanai, amelyek terjedelmére nézve szintén bemutatunk néhány adatot: Szeged 58.018 kát. hold, Hajdúnánás 9641 kát. hold, Hajdúszoboszló 7.543 kát. hold, Debrecen 64.768 kát. hold, Kúnmadaras 8.110 kát. hold, Nagykőrös 7.502 kát. hold, Kecskemét 36.448 kát. hold, ezeken kívül van még mintegy 70 község és város, amely ezer holdon felüli művelés alatt álló területtel rendelkezik. Ezek összes, mezőgazdaságilag művelt területe — a fenti városokéval együtt — 391.123 kát. holdat tesz ki.

A másik végletet ezzel szemben az ú. n. eszmei községek képviselik. Ez tulajdonképpen közigazgatási fogalom és valójában csak közigazgatásilag tekinthető községnek, mert lényegében semmi köze sem a tanyai, sem a falusi településhez. Egy vagy több uradalomról van szó, amelyek kivonva magukat a szomszéd községek közigazgatási fennhatósága alól, önálló községi szervezetet nyertek, rendszerint az uradalom vezetője a községi bíró és a tisztikar tagjai alkotják az előljárást; lakossága pedig az uradalom cselédségéből áll. Ezeknél az autonómia és a községi közszükségletek teljesen az uradalom érdeke szerint igazodnak, a népesség fejlődésének pedig az uradalom munkaerő-szükséglete szab határt. Ezek a községek többnyire hatalmas területet foglalnak magukban, pusztáikkal beékelődnek a szomszédos községek határába s mivel a község belterületét képező uradalmi főmajor, ahol

¹A tanyakérdéssel és az Alföld problémáival a Magyar Szemlében már több cikk foglalkozott, Így Weis István, Benisch Artur és Gesztelyi Nagy László tollából.

a községháza is van, rendszerint nagy távolságra fekszik, az uradalom területén szétszórta élő cselédség és újabban földreformföldesek is, közsükségleteik kielégítésére nem anyaközségüket, hanem a legközelebbi falvakat keresik fel, amelyek ezen külön feladatok ellátásáért semmi ellenszolgáltatást nem kapnak. Ezen eszmei községek területe 258.000 kat. holdat tesz ki 37.524 lakossal. Egy-egy főre 6.8 kat. hold terület esik. Az ország területének 1.6%-át foglalja el ez a 16 község, viszont az össznépességnek alig valamivel több, mint 0.4%-a él bennük. Ezzel szemben a szomszédos községek rendszerint túlszűfoltak és egy-egy lakosra alig esik másfél kat. holdnál nagyobb terület. Ennek a feltűnő aránytalanságnak magyarázata az, hogy az eszmei községek lakossága stagnál, illetőleg csak annyiban változik, amennyire az uradalmak munkaerősükséglete kívánja. A fölösleges lakosság elvándorol és jobb híján a környező községek népességét növeli és azokban a rendelkezésre álló földhöz képest rendszerint túlnépesedést idéz elő.

Ezek a községek nemcsak az Alföldön, de a Dunántúl is előfordulnak. Egyik típusa az Alföldön az 50.000 holdas Sövényháza, amelyben mindössze 7.328 lélek él, szemben Sándorfalvával, amelynek 2.261 holdján 5.683 ember szorul össze. A tolnamegyei Majsamiklósvár eszmei község 38.000 holdján 3319 fő lakik, a lakosság itt az utolsó 30 év alatt hatezerrel csökkent, míg a szomszédos Tamási 7228 holdas területe közel 6.000 lelket számlál. Az eszmei községek és a szomszédos falvak népesség és földbirtok viszonyában fennálló óriási aránytalanságok a szociális és közigazgatási sérelmek egész tömegét hozták létre, amelyek orvoslása az eszmei községek megszüntetésével, az alkotó uradalmaknak a szomszédos községekhez való közigazgatási hozzácsatolásával, de még inkább új községek telepítésével lehetséges, annál könnyebben, mert hiszen a közigazgatási szervezet rendelkezésre áll.

A fentiekben távolról sem merítettük ki azoknak a feladatoknak a felsorolását, amelyeket a leendő telepítési törvénynek meg kell oldani. Hogy még egyet említsünk, itt van az egyke kérdése is, amely olyan sokat foglalkoztatja az egyházi köröket és társadalompolitikusokat. Ez a veszedelmes népbetegség egyedül valláserkölcsű úton nem orvosolható, amiről az érdekelt egyházi vezetők is meggyőződtek s ezért folyomodtak új és hatásosabbnak ígérkező eszközökhöz. A tolnamegyei református lelkészegyesület az egyke által fertőzött és veszedelmesen elnéptelenedő községeket népes alföldi családok betelepítésével akarja megmenteni az elpusztulástól. Minap értesültünk arról, hogy a Déványa protestáns vezetősége Jászárokszállás tolnamegyei kirajzásán felbuzdulva, nyolc családot 42 taggal bocsátott útra az egyik egykés somogyi községbe. Parányi kezdet, de a gondolat maga óriási gyakorlati jelentőségű, mert megfelelő kormányzati intézkedésekkel nemcsak az egykés falvakat telítené meg egészséges erkölcsű népes magyar családokkal, de nemzeti szempontból is missziót teljesítené. „Dunántúl egykés vidékein — olvashatjuk a „Magyar Vidék“ egyik számában — elnéptelenedtek a községek. Ha az idegen belép a faluba, alig talál gyermeket. Sok ház üresen áll s a föld megmunkálásához kevés a munkaerő. Ezért az eddig színmagyar községekbe a szerbek és svábok húzódtak be, eleinte mint napszámosok részesmunkások, gazdasági

cselédek, majd szorgalmas munkájuk által szerzett és megtakarított filléreikből megvásárolják az első egy-két hold földet s alig telik el néhány esztendő, már a maguk gazdái lesznek. Rendszerint sok a gyermekük, akik felnevekedvén, egymásután telepednek be a régi magyar házakba és földekbe.“ Ehhez nem kell kommentár; hogy az elhagyott magyar falvakat még ma is mások szállják meg, akárcsak a török hódoltság korában és utána: ez a helyzet valóban nem tartható fenn tovább.

A telepítésnek tehát Magyarországon nagyon messzeágazó és sokoldalú problémákat kell megoldani. Távrolról sem merülhet ki holmi földreformszerű parcellázásokban és ha az adott körülményeknél fogva összekapcsolható is a nagybirtok adósságrendezésének a kérdésével, éberem kell őrködni azon, nehogy ezáltal a telepítés roppant kényes ügyének végrehajtása mellékvágányokra kerüljön. Legyen inkább kisebb méretű az egész akció, de nem szabad kockáztatni a vele összekapcsolt nemzeti, népesedési, szociális és gazdasági érdekeket. Megalkotásánál szakszerűségnek kell érvényesülni, amire nézve a közelmúlt tapasztalatai számunkra intőpéldául szolgálhatnak.

KERÉK MIHALY